

LIETUVOS PASAKOJIMAS MOKYKLOJE: KOKĮ TURIME, KOKĮ KURSIME?

Apie pirmąjį lituanistų ir istorikų forumą

2014 m. rugsėjo 26–27 d. Biržų pilies arsenalo konferencijų salėje vyko lituanistų ir istorikų forumas tema „Lietuvos pasakojimas mokykloje: kokį turime, kokį kursime?“ Jo organizatorius – Ugdymo plėtotės centras prie Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos. Oficialus forumo tikslas skambėjo taip: „Pasidalyti idėjomis ir įžvalgomis apie Lietuvos pasakojimo mokykloje probleminius aspektus, istorijos bei lietuvių kalbos ir literatūros mokyimo jungtis, telkti lituanistų ir istorikų mokytojų akademinę bendruomenę.“¹ Toks tikslas sietinas su vis garsiau skambančia *holistinio ugdymo* samprata, kurios vienos iš apraiškų – tarpdalykinės integracijos tarp istorijos bei lietuvių kalbos ir literatūros idėja, šių dalykų integruojamoji programa. Tiesa, įvairiuose kvalifikacijos kėlimo kursuose istorijos mokytojai tvirtina, kad ši integracija jau įvykusi. Juk antruoju valstybės nepriklausomybės dešimtmečiu vis labiau įsigalintys šaltiniai (deja, dažniausiai tik rašytiniais) grįstas istorijos mokymas reikalauja ne vien žinių ir supratimo, bet ir nemenkų teksto ar dokumento analizės ir interpretacijos įgūdžių. Tai patvirtina ne tik istorijos bendrosios programos, istorijos vadovėlio kaip darbo, o ne skaitymo priemonės įsigalėjimas. Slinktis nuo fakto prie teksto rodo naujusia 2011 m. valstybinio brandos egzamino programa ir jo

užduotys, kurios yra istorijos ugdymo „kelrodės žvaigždės“ bent paskutiniuose mokymo centruose.

Sąsają tarp lituanistų ir istorikų, lietuvių kalbos bei literatūros ir istorijos ieškančio forumo tikslas paaiškina pranešėjų mokslinės priklausomybės įvairovę (čia dalyvavo istorikai, lietuvių kalbos ir literatūros tyrinėtojai, semiotikai, politologai, istorijos didaktai ir t. t.), taip pat kiek neįprastą (bent istorikams) pirmąjį forumo pavadinimo dėmenį – *Lietuvos pasakojimas*. Čia nėra akcentuojamas *istorijos pasakojimas*. Kodėl? Iš pirmo žvilgsnio atrodo, jog baimintasi, kad istorijos įterpimas savaime reikštų kišimąsi į istorikų veiklos barus ar apsiribojimą vien praeities matmeniu. *Pasakojimas* yra neutralusis pasakymas, nors kaip prasmę kurianti lingvistinė forma tai visų pirma yra kalbos mokslų atstovų tyrimų objektas. Visgi, atrodo, pasakymo *Lietuvos pasakojimas* ištakų reikėtų ieškoti kitur. Toks pasakymas nuskambėjo 2002 m. spalio 8 d. tarptautinėje Frankfurto knygų mugėje, Lietuvos Respublikos Prezidento Valdo Adamkaus kalboje, kurioje akcentuotos knygos kultūros ir tautos gyvavimo sąsajos. Lietuvos pasakojimas čia suvoktas kaip tautos gyvenimo pasakojimas, kaip pasakojimas apie tautos tęstinumą, egzistavimą². *Lietuvos pasakojimas* minimas ir

¹ Forumas Lietuvos pasakojimas mokykloje: kokį turime, kokį kursime? [prieiga internetu], in: <http://www.upc.smm.lt/naujienos/lituanistai/forumas.php>, [2015-01-13].

² Lietuvos Respublikos Prezidento Valdo Adamkaus kalba atidarant tarptautinę Frankfurto knygų mugę, [prieiga internetu], in: <http://adamkus.president.lt/one.phtml?id=3239>, [2015-01-13]. Už šią nuorodą apžvalgos autorė dėkinga dr. Aurelijui Giedai.

kontroversiškai vertinamame 2013 m. Pagrindinio ugdymo lietuvių kalbos ir literatūros bendrosios programos projekte³. Čia Lietuvos pasakojimas apibrėžiamas kaip tautinei ir pilietinei bendruomenei svarbūs ženklai, vaizdiniai, idėjos, vertybės, „bendrosios vietos“, idealai, tradicijos tęstinumas. Dokumente teigiama, kad Lietuvos pasakojimo perteikimas, kaip stiprinantis ir kuriantis asmens tapatybę ir sujungiantis įvairios kilmės jaunos asmenis į solidarią Lietuvos tautą, yra vienas lietuvių kalbos ir literatūros ugdymo tikslų. Paprasčiau tariant, Lietuvos pasakojimas – tai tautinis pasakojimas, kai tauta suvokiama pilietine prasme. Tačiau keltinas klausimas: ar istorijos dėmens atsisakymas forume laidavo istorijos pasakojimo problematikos nedominavimą šiame renginyje? Ar lietuvių kalba bei literatūra ir istorija čia iškilo kaip lygiaverčiai diskusijos objektai? Į tai atsakymo mums padės ieškoti forumo pranešimų apžvalga.

Forumą sudarė keturios dalys. Pirmoji dalis – „Lietuvos pasakojimo mokykloje tikslai, uždaviniai, paskirtis, pobūdis“. Jos pranešėjai – prof. dr. Alfredas Bumblauskas (VU) ir doc. dr. Darius Kuolys (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas). Bumblauskas šmaikštaudamas prisipažino, kad ligi šiol nežino, koks yra istorijos mokymo tikslas, nors šiuo metu rašo istorijos vadovėlį penktokams. Jam duoti patarimai, ko reikia mokyti penktokus, remiasi asmeninėmis nuomonėmis, o ne svariais (teoriniais bei empiriniais) tyrimais. Jo manymu, svarbiausi akcentai mokant istorijos – tai laiko ir erdvės suvokimo formavimas. Tačiau ir čia esama problemų. Lietuvoje ligi šiol gajus Naujaisiųjų laikų datavimas nuo 1914 m., kuris traktuotinas kaip sovietmečio „paveldas“, o erdvės suvokimą reikėtų formuoti ne tiek brė-

žiant ribas tarp valstybių (kaip tai yra įprasta), kiek tarp civilizacijų. Galbūt tuomet išvengsime smulkmeniškumo ir susitelksime į globalias problemas, globalius vaizdinius. Kuolys kiek nutolo nuo mokyklos ir, daugiausia remdamasis naratyvo teorija, dėmesį sutelkė į istorijos pasakojimo funkcijas, pasakojantįjį ir pasakojimo adresatą. Pasakojimas mums suteikia tam tikrus orientyrus gyvenime, įprasmina laiką, įveikia mirtį, kuria individo ir bendruomenės tapatybę, teigė jis. Todėl ypač daug galių turi tie, kurie pasakoja istoriją. Jo nuomone, nuo jų priklauso, ar tai bus dėsnų nulemta istorija, ar laisvų žmonių apsisprendimo istorija. Pasakojime dažniausiai akcentuojama kaita, tačiau ar nepamirštame to, kas kaitoje išlieka: vertybės, idėjos, laikysenos?

Antroji forumo dalis – „Lietuvos pasakojimo idėjos, vaizdiniai, vertybės, reiškiniai, asmenybės“. Joje pranešimus skaitė dr. Aurelijus Gieda (VU), doc. dr. Rimvydas Laužikas (VU), doc. dr. Saulius Žukas (leidykla „Baltos lankos“). Tai buvo bene „margiausia“ šio renginio dalis, nors prelegentų dėmesio centre liko būtent istorijos pasakojimas. Antroje dalyje į istorijos pasakojimą žvelgta iš skirtingų perspektyvų: Lietuvos istoriografijos istorijos, komunikacijos mokslo ir naratyvo teorijos. Pirmasis šios dalies pranešėjas Gieda iškėlė esminį klausimą: kas formuoja istorinę sąmonę, kurie pasiruošę formuoti kitų istorinę sąmonę, t. y. vadovėlių, bendrųjų programų autorių, mokytojų ir t. t.? Jo atsakymas – kiti, ankstesni pasakojimai. Jis teigė, kad mes negalime būti laisvi nuo pasakojimo, kuris buvo kažkada sukurtas. Kaip pavyzdį Gieda pateikė tarpukario Lietuvos istorijos istoriografiją, kuri Sąjūdžio metais buvo „reanimuota“ ir naujai perskaityta. Būtent tuomet tarpukario istoriografija tapo viena iš istorinę sąmonę perstruktūruojančių jėgų. Jaunosios kartos atstovams Vandos Daugirdaitės-Sruogienės ir Adolfo Šapokos knygos

³ Pagrindinio ugdymo lietuvių kalbos ir literatūros bendrosios programos projektas, [prieiga internetu], in: <http://www.upc.smm.lt/ugdymaės/dokumentai/svarstomi/>, [2015-01-13].

tapo tomis, iš kurių pirmiausia ir buvo mokomasi Lietuvos istorijos. Visa tai sąlygojo gana komplikuoatą ir nuskurdintą Lietuvos istorijos nuo Liublino unijos iki Abiejų Tautų Respublikos trečiojo padalijimo vaizdinį, atsispindintį nūdienos visuomenės empiriniuose istorinės sąmonės tyrimuose. Antrasis šios forumo dalies pranešėjas – Laužikas diskusiją apie Lietuvos pasakojimą pratęsė iš komunikacijos mokslo perspektyvos. Jo manymu, plačiau auditorijai skirta istorijos pasakojimo autorius turi galvoti ne apie praeitį, o apie nūdienos visuomenės santykį su šiuo pasakojimu. Tam jam būtina įveikti šešis mitus: 1) auditorija yra taip pat, kaip ir aš, pasikausčiusi iš istorijos; 2) komunikuojant istoriją reikia pateikti kuo daugiau faktų, datų, vardų; 3) svarbu bet kuria kaina įtikinti mūsų šalį lankantiems užsienio turistams; 4) interpretuoti istoriją (kurti pasakojimą) yra profesinės etikos pažeidimas; 5) tikras lietuvis yra tik lietuviškai kalbantis valstietis, pagonis; 6) pasaulis per pastaruosius 30 metų nepasikeitė (Z kartai turi būti įdomu tas pats, kas buvo įdomu mums, X kartai)⁴. Nuo komunikacijos prie naratyvo teorijos buvo grįžta Žuko pranešime. Jo autorius teigė, kad istorinis pasakojimas nėra aiškiai artikuliuotas dalykas. Žukas, kaip ir Laužikas, išskyrė kai kuriuos esminius istorinio pasakojimo elementus. T. y. istorijoms būtina: 1) verčių sistema (šių dienų Lietuvos pasakojime – tai laisvė, demokratija); 2) herojai (polarizavimo Žukas čia neįžvelgia – jis nūdienos pasakojimuose mato daug atskaitos taškų: LDK, Vasario 16-oji, Kovo 11-oji ir pan.); 3) priešininkas (pranešėjas apgailestavo, kad tam tikrų Lietuvos lenkų politikų dėka lenkai

⁴ X kartos atstovais laikomi gimusieji septintame–aštuntame dešimtmetyje, o Y arba Tūkstantmečio kartos atstovais – gimusieji devintame–dešimtame dešimtmetyje. Šmaikščiai apie kartas pasakoja mokomasis filmas „Kartų polilogas. Kaip ugdyti šiuolaikines kartas“ (Ugdymo plėtotės centras, 2013), [prieiga internetu], in: <https://www.youtube.com/watch?v=qzMFgy9LlJQ>.

pasakojimuose tebėra mūsų priešas); 4) pagalbininkai (NATO, Lenkija). Pasakojimas, pasak pranešėjo, turi būti rišlus, nuoseklus, įdomus, visos komplikacijos jame turi būti kaip nors apžaištos. Čia pasakotojui kyla tam tikrų iššūkių. Juk nėra taip paprasta paaiškinti vaikams, kodėl Vytautas bėgo pas kryžiuočius, t. y. kodėl priešas tapo lietuvių pagalbininku? Pabaigoje Žukas (beje, fenomenalaus integruoto pradinių klasių vadovėlių ciklo „Vaivorykštė“ projekto vadovas) siūlė kurti integruotą lietuvių kalbos bei literatūros ir istorijos programą, leidžiančią sinchronizuoti mokymą.

Trečiojoje forumo dalyje – „Didžiausi Lietuvos pasakojimo slenksčiai, įtampos, išsiskiriantys naratyvai, pertrūkiai ir tęstinumas“ – daugiausia dėmesio buvo skirta mokyklinėms realijoms. Doc. dr. Linas Jašinauskas (Ugdymo plėtotės centras) dėmesį atkreipė į Lietuvos pasakojimą istorijos vadovėliuose, pateikė savotišką vadovėlių tipologiją. Vadovėlis kaip pasakojimo kūrėjas gali būti dvejopas: pateikti „gatavą“ pasakojimą arba leisti jį kurtis pačiam moksleiviui. Pirmąjį tikslą įgyvendina vadinamieji tradiciniai vadovėliai, kuriuose svarbiausią vaidmenį vaidina perskaitymui ir suvokimui skirta informacija bei užduotys. Kitokio pobūdžio yra šiuolaikiniai vadovėliai. Jie labai struktūruoti, daugelio modulių, užduotys skirtos surasti atsakymą, išspręsti problemą nagrinėjant vadovėlyje ir kituose šaltiniuose pateiktą informaciją. Toliau pranešėjo pateikta lietuviškų vadovėlių analizė atskleidė, jog Lietuvoje esti minėti dvejopi pasakojimai: patys padedantys moksleiviams kurtis naują pasakojimą arba pateikiantys vien įsiminti skirtą informaciją.

Vienas labiausiai išsiskiriančių ne tik trečiojoje dalyje, bet ir iš viso forumo pranešimų buvo mokytojo eksperto Sauliaus Jurkevičiaus (Vilniaus licėjus). Išskirtinis jis ne tik tuo, kad sulaukė bene daugiausia auditorijos polemikos, bet ir tuo, kad pabandė sintetinti dviejų moky-

klinių dalykų – istorijos ir lietuvių kalbos ir literatūros – problemas ir tuo bene geriausiai atliepė skelbtą forumo tikslą. Pranešėjo manymu, jau 20 metų klaidžiojame ir nerandame tikrų atspirties taškų literatūros ir istorijos mokymo turinyje. Literatūroje nuolatiniai eksperimentai, blaškymasis nuo vieno požiūrio prie kito lėmė skeptišką požiūrį į patį dalyką. O istorijos mokymas ėjo paprastesniu keliu – pašalinus iš turinio ideologines klišes, buvo pradėta rašyti neutralius tekstus, kol galiausiai priėjome prie enciklopedinio teksto, kurio esmė – blankūs, sausa faktologija besiremiantys pasakojimai. Esmine literatūros mokymo problema Jurkevičius laiko mokinių amžiaus neatitinkančios literatūros skaitymą, o istorijos mokymo turinio svarbiausiu „skauduliu“ įvardija programos sudarytojų norą išmokyti visą pasaulio ir Lietuvos istoriją nuo priešistorės iki šių dienų⁵. To padarinys – plaukimas paviršiumi nereikalaujant nė vienos temos rimto ir brandaus supratimo. Ir Žukas, ir Jurkevičius įžvelgė būtinybę labiau sieti istorijos ir literatūros mokymą, pavyzdžiui, derinant privalomas literatūros sąrašus.

Mokytoja ekspertė Vilija Dailidienė dėmesį sutelkė į lietuvių kalbos ir literatūros įvaizdžius visuomenėje. Egzistuoja požiūris, jog tik lituanistai yra atsakingi už lietuvių kalbos puoselėjimą ir išlaikymą mūsų visuomenėje. Jos manymu, kiekvienas lietuvis yra tiek lietuvių kalbos kūrėjas, tiek Lietuvos istorijos veikėjas. Kita vertus, Dailidienė atkreipė dėmesį į lietuvių kalbos ir užsienio kalbos mokymo skirtumus. Lituanistai moko lietuvių kalbos bardami ir gąsdindami patikrinimais ir egzaminais, o užsienio kalbos mokoma žaidžiant ir džiaugiantis pasiektais rezultatais. Neigiamų aspektų prelegentė įžvelgė ir lietuvių literatūros ver-

tinimuose. Kartojama, kad lietuvių literatūra yra kaimiška ir todėl neįdomi mokiniam. Jos manymu, tai netiesa. Esama kaimiškos tematikos kūrinių, bet juose yra svarstomos problemos apie laisvę, meilę ir pan. Kodėl tokia literatūra Z kartai gali būti neįdomi?, klausė ji. Tad pranešėjos išvada skambėjo taip: vaikus reikia mokyti mylėti savo kultūrą, o ne klijuoti ant jos neigiamus epitetus. Trečios dalies forumo pranešėjas doc. dr. Marijus Šidlauskas (KU) grįžo prie istorijos ir literatūros sąsajų, priešpriešų, šias dvi disciplinas vadindamas seserimis. Jis mano, kad istorija tarsi nori sutaikyti praėjusį laiką, erdvę ir materiją, sukonzentruoti ir lokalizuoti juos viename taške, kuris vadinamas istorine tiesa. Literatūra su istorine tiesa elgiasi laisvai. Tiesa, istorinio romano autoriai tą tiesą gerbia, bet svajotojai, vizionieriai, fantastai – nelabai, dažnai sąmoningai ignoruoja ir visai iškraipo. Literatūrai nerūpi istorinė tiesa, jai rūpi žmogaus gyvenimo tiesa. Tačiau abi sesės, pasak Šidlausko, vienija tai, kad joms rūpi žodžio tiesa.

Paskutinės, ketvirtos, forumo dalies „Lietuvos pasakojimo kūrimo gairės“ prelegentai – prof. habil. dr. Viktorija Daujotytė (VU), dr. Rimantas Miknys (LII), doc. dr. Mindaugas Kvietkauskas (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas). Daujotytė pratęsė Kuolio, Žuko svarstymus apie pasakojimo fenomeną tik labiau akcentuodama kalbos, kuria yra pasakojama, matmenį. Ji teigė, kad mūsų pasakojimas vyksta lietuvių kalba. Pasakojimas lietuvių kalba reiškia mūsų lietuviškos mąstysenos perdavimą. Negalima kitaip papasakoti savosios istorijos saviesiems kaip tiktai gimtąja kalba, teigė ji. Pagrindinis pasakojimas yra pasakojimas apie savuosius, savųjų, saviesiems. Tai duotybė, kuriai mes paklūstame. Miknys akcentavo pasakojimo ir tapatybės ryšius. Pasakojimas ne tik perduoda tam tikrą mentalitetą, kaip teigė Daujotytė, bet ir atsako į tam tikrus esminius klausimus: iš kur aš kilau? kas aš esu? kur aš

⁵ Kontroversiškai vertinamas senovės istorijos atsisakymas 2011 m. Viduriniojo ugdymo istorijos programoje rodo, kad po truputį atsisakoma dėstyti visą istoriją.

einu? Paskutinis klausimas apima vizijos, savęs įsivaizdavimo ateityje matmenį, atsakymas į šį klausimą mums padeda išlikti. Šis ir kiti klausimai labai svarbūs mokyklai. Moksleiviai ne tik turi žinoti gatavus atsakymus, bet ir juos suprasti, tai turi tapti jų savastimi, keliančia pasitikėjimo ir pasididžiavimo jausmus. Pasakojimo, atsakančio į šiuos esminius klausimus, suformulavimas, pasak Miknio, yra valstybės uždavinys, jos istorijos politikos dalis.

Kvietkauskas reziūmavo visų forumo pranešėjų mintis. Jis išskyrė tris svarbiausius aspektus. Pirma, pasak jo, visi sutarė, kad pasakojimas turi būti kuriamas sąmoningai ir tikslingai tiek lietuvių kalbos ir literatūros, tiek istorijos pamokose. Niekas neabejoja pasakojimo reikšme. Antra, anot Kvietauskos, lietuvių literatūra ir istorija yra turtinga pasakojimų. Visų pirma tai tradicinis herojinis LDK pasakojimas, kuris ilgą laiką buvo eksploatuotas ir tebėra eksploatuojamas. Tačiau randasi aktualių dabartinei sąmonei pasakojimų. Prelegento manymu, tai rodo, kad plečiasi lietuvių sąmonės erdvė. Trečia, jo teigimu, forumas išryškino, kad trūksta konceptualių, sistemingų jungčių tarp istorijos ir literatūros, esama informacijos gausos, dėl to kyla mozaikos pojūtis. Kai atsiras šios jungtys, tuomet bus aiškesni egzaminai ir mokinio situacija (jam taps aiškesni turinio atrankos kriterijai). Sistema turi būti tikslinga, patikima, daugiabalsė, patraukli. Žodžiu, tai didelis iššūkis, laukiantis tiek lituanistų, tiek istorikų.

Kaip rodo pranešimų aptarimas, istorija forume visgi nusvėrė kalbos ir literatūros problematiką – lietuvių kalbos ir literatūros problematikai buvo skirta vos keletą pranešimų. Taip pat vos keletas pranešimų buvo skirta sąsajoms tarp lituanistų ir istorikų aptarti – dauguma dalyvių dažniau tiesiog apsiribodavo keliais sakiniais, pažyminčiais būtinybę integruoti šias disciplinas. Pats forumo pavadinimas pranešėjams

siūlė du klausimus: kokį pasakojimą turime? kokį pasakojimą kursime? Vis dėlto nemažoje dalyje pranešimų (ypač skirtų pasakojimo fenomenui) skambėjo normatyvinės gaidos – čia prelegentai labiau susitelkė į ateities pasakojimo gaires, pasakojimo teoriją, nei nūdienos pasakojimo mokykloje realijas ar jo diagnostiką. Todėl tenka sutikti su Ramūno Čičelio *Kauno dienoje* išsakytu išpūdžiu apie forumą, kad „specialistų pasakojimai apie vaikams diegiamas istorijas atskleidžia daugiau simptomų ne apie moksleiviams perteikiamas vertybes, istorinius veikėjus, lietuvių literatūros ir Lietuvos istorijos mokomųjų dalykų sąveiką, o apie pačius specialistus ir jų fiksacijas ties kai kuriais mūsų kultūros raidos momentais“⁶.

Forumas taip pat iškėlė minčių apie istorijos mokymo mokykloje susiaurinimą. Kodėl? Natūralu, kad būtent pasakojimas arba mokymo turinys turi tapti tuo bendroju vardikliu, sąlyčio tašku, jungtimi tarp lituanistikos ir istorijos. Susidarė išpūdis, kad pagrindinis to integruoto turinio atrankos kriterijus – tai atliepimas pilietiniams, patriotiniams, tapatybės formavimo, orientacinės matricos pateikimo ir pan. tikslams. Tačiau pirmiausia istorija mokykloje – tai ne vien Lietuvos pasakojimas, o ir pasaulio pasakojimas. Antra, akcentuojant bendrą pasakojimą pamirštami specifiniai istorijos dalyko mokykloje tikslai⁷. Tokiomis ugdomosiomis sritimis kaip istorijos tyrimas ir interpretavimas istorija mokykloje turi atspindėti *istorijos mokslo matricą*. Vokiečių is-

⁶ Ramūnas Čičelis, „Ko mokomi vaikai“, in: *Kauno diena*, 2014-10-28, [priega internetu], in: <http://kauno.diena.lt/naujienos/nuomones/nuomones/ko-mokomi-vaikai-656758-ixzz3OcA2ph5q>, [2015-01-12].

⁷ Panašios pastabos kritikų sakomos apie naująją Švietimo ir mokslo ministerijai tvirtinti parengtą Pagrindinio ugdymo lietuvių kalbos ir literatūros programą. Vieni iš priekaištų – literatūra susiaurinama iki kultūros istorijos žinių šaltinio ir tautinio pasakojimo perteikimo priemonės ir nepaisoma literatūros kaip meno rūšies specifikos. Žr. <http://peticijos.lt/visos/71641>, [2015-01-12].

torijos didaktas Hansas Süßmuthas teigia, kad atrenkant istorinius turinius neužtenka orientuotis į visuomeninio aktualumo kriterijų. Anot jo, pačios istorijos mokslo sąvokos, principai, tvarkymo sistemos, aiškinimai leidžia suvokti žmogiškosios tikrovės kompleksiskumą. Jeigu istorijos mokyme nepavyksta įtvirtinti istorijos mokslo matricos, mokymo planas netenka savo mokslinio legitimumo⁸. Vokiečių didaktui antrina Peteris Lee, teigiantis, kad istorijos mokymas mokykloje nėra paprasčiausias mokymas, kas vyko praeityje⁹. Mokiniai susiduria ne tik su keliomis istorijomis apie praeitį, suaugusiųjų pasaulio kompleksiskumu, bet ir turi išmokyti specializuotas sąvokas. Dalis jų ateina iš praktinio gyvenimo (kaip antai *karalius, pinigai, teisė*), dalis – ne (pavyzdžiui, *Renesansas,*

Apšvietos epocha, industrinė revoliucija). Kita vertus, istoriją kaip pasakojimą struktūruoja, suteikia jam reikšmę metaistorinės arba antrojo lygio idėjos (pavyzdžiui, *istoriniai faktai, istorijos supratimas ir aiškinimas, laikas ir kaita*), kurių istorikai savo tekstuose neaiškina. Mokiniai mokykloje, be kita ko, turi įgyti žinių apie idėjas, kurios ir kuria istorijos discipliną. Tad atrodo, kad vienas didžiausių iššūkių kuriant integruotas dalykų programas yra neprarasti tam tikro dalyko specifika lemiančios tapatybės.

Pasakytos mintys jokių būdu nereiškia forumo trūkumą, o atvirkščiai, atskleidžia jo stiprybes. Mąstymą provokuojantis, toliau gilintis, klausti ir ieškoti verčiantis šio renginio pranešimų ir diskusijų poveikis – tai pats didžiausias jo pranašumas.

Rūta Šermukšnytė

⁸ Hans Süßmuth, „Auswah“, in: Klaus Bergmann, Annette Kuhn, Jörn Rüsen, Gerhard Schneider (Hg.), *Handbuch der Geschichtsdiagnostik*, Düsseldorf, 1985, p. 240–241.

⁹ Peter Lee, „Understanding History“, in: Peter Seixas (ed.), *Theorizing Historical Consciousness*, Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press, 2004, p. 129–134.